

krajiny s vlastnou atómovou bombou a jej nosičmi. Nestotožnil sa s bipolárnym usporiadaním sveta a zasadzoval sa za dobré vzťahy s štátmi strednej Európy, za Európu od Atlantiku po Ural s francúzskym vplyvom.

Čínsky vodca Mao Ce-tung aktívne zasiahol do vojnových konfliktov v Kórei, Indočíne a Vietname. Pod jeho vedením sa Čína stala veľmocou s vlastníctvom atómovej bomby. Presadzoval, aby Juhovýchodná Ázia bola mocenskou doménou Číny a chcel vylúčiť vplyv USA a ZSSR v tejto oblasti.

V 60. rokoch 20. storočia získalo vplyv vo svete Hnutie nezúčastnených krajín. Do uvedenej skupiny autor knihy zaradil týchto politikov: D. Néhrua, Indiru Gándhiovú, Džamala Abd-an Násira, Nkrumaha a Josipa B. Tita. Kritizovali bipolárne rozdelenie sveta, zasadzovali sa za vlastnú suverenitu a neutralitu. Z európskych politikov do tejto skupiny patril juhoslovanský prezident Josip B. Tito. V medzinárodnej politike sa angažoval za princíp neutrality a neúčasti v blokoch. Titov životný príbeh bol dlhý a pestrý, od jeho účasti v boji proti fašizmu, odmietnutia podriať sa Stalinovi až po angažovanosť ako lídra nezúčastnených krajín.

Medzi partnerov studenej vojny autor zaradil politikov „socialistických štátov“ strednej a juhovýchodnej Európy. Pestrú mozaiku predstavujú v autorovom poradí: N. Causescu, A. Dubček, W. Gomulka, K. Gottwald, G. Husák, J. Kádár, A. Novotný, W. Ulbricht. Uvedené osobnosti boli svedkami studenej vojny v úlohe spojencov Sovietskeho zväzu a pomáhali presadzovať sovietske záujmy vo vlastnej krajine, ako aj vo svete. Avšak konkrétny vzťah uvedených lídrov bol značne diferencovaný, od bezvýhradnej podpory po úsilie vymaniť sa spod sovietskeho vplyvu a partnerstva cestou vnútorných reforiem. Komplexnejšie analýzy lídrov by si zaslúžili samostatné spracovanie aj s komparáciami.

Posudzovaná kniha Slavomíra Michálka má široký záber o politikoch sveta v období studenej vojny. Obsahuje množstvo faktov a poznatkov s veľkým počtom dobových fotografií počas päťdesiatročného obdobia. Týmto spôsobom je kniha zaujímavá a pútava a vyplní existujúcu medzeru v slovenskej historiografii o studenej vojne.

Michal Štefanský

TOMEK, Prokop – PEJČOCH, Ivo. *ČERNÁ KNIHA SOVĚTSKÉ OKUPACE. Sovětská armáda v Československu a jej oběti 1968 – 1991*. Druhé doplněné vydání. Cheb: Svět křídel, 2018, 480 p. ISBN 9788075730459.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2019.67.4.12>

Kniha českých historiků Prokopa Tomeka a Iva Pejčocha může být fascinujícím čítáním pro těch, kteří mají zájem o tému pobytu sovětských vojsk v Československu po roku 1968. *Černá kniha sovětské okupace* nadvazuje na skorší knihy, resp. výskumy takých autorů ako Josef Belda, Antonín Benčík, Jindřich Pecka, Milan Bárt a kol. a ďalších. Treba vyzdvihnúť monografie fundamentálnej dôležitosti od Jindřicha Pecku (z rokov 1995 a 1996), ale aj syntetickú vojensko-historickú prácu od kolektívu autorů Igor Baka, Alex Maskalík, Matej Medvecký, Pavel Minařík: *Vojenské dějiny Slovenska*.

VII. zväzok, roky 1968 – 1992 (Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2016). Aj keď ide o druhé, doplnené vydanie totožnej knihy dvojice autorov z roku 2015, treba konštatovať, že táto kniha Tomeka a Pejčocha je najpodrobnejšia doteraz publikovaná odborná práca, ktorá poskytuje komplexnú predstavu „o vzťahoch medzi sovietskou vojenskou mocou a československým straníckym a štátnym aparátom, sovietskymi vojskami a československými občanmi“. (s. 6)

Už samotná obsahová štruktúra knihy svedčí o snahe poskytnúť čitateľom čo najkomplexnejší prehľad o téme: Priebeh sovietskej okupácie (s. 12 – 16); Legislatívne podklady pobytu sovietskych vojsk (s. 16 – 25); Úrad vládneho splnomocnenca (s. 25 – 31); Priestory pobytu Sovietskej armády (s. 32 – 40); Rozmiestňovanie sovietskej raketovej brigády v roku 1983 (s. 40 – 44); Štátna bezpečnosť a sovietske vojská (s. 44 – 52); Oficiálne a neoficiálne podoby sovietskych vojsk (s. 56 – 64); Život vo vnútri vojsk (s. 64 – 70); Vývoj súžitia (s. 70 – 79); Organizované opozičné protesty (s. 79 – 83); Vojenské operácie SSkSV (s. 83 – 90); Zásobovanie a obchodné vzťahy (s. 90 – 98); Následky pobytu sovietskych vojsk a rozsah škôd (s. 99 – 124); Odsun sovietskych vojsk (s. 124 – 133); Zoznam obetí (s. 137 – 148). Autori pritom zdôrazňujú, že od prvého vydania knihy „objavili nové neznáme obete“.

V prvej časti knihy nájdeme hĺbkovú štúdiu autorov o vývoji okupácie vrátane analýzy všetkých relevantných legislatívnych dokumentov a inštitucionálnych podmienok sovietskej vojenskej prítomnosti v Československu. Najviac pozornosti a priestoru dáva kniha každodennému spôsobu spolunažívania obyvateľov Československa so sovietskymi vojskami. Analýza autorov vychádza zo základného dokumentu regulujúceho pobyt sovietskych vojsk na území Československa (*Zmluva medzi vládou Československej socialistickej republiky a vládou SSSR o podmienkach dočasného pobytu sovietskych vojsk na území ČSSR*), ktorý bol podpísaný v Prahe 16. októbra 1968 a o ktorom následne hlasovalo aj Národné zhromaždenie. Autori právom pripisujú základný význam tomuto dokumentu, lebo ten sa z právneho hľadiska stal smerodajným legislatívnym prameňom pre nasledujúce desaťročia. Litera Zmluvy bola jasná: Tak radoví vojaci a dôstojníci, ako aj civilné osoby patriace k sovietskym vojenským príslušníkom vrátane rodinných príslušníkov dôstojníkov boli zaviazaní zachovaním právneho systému a rádu Československa. To znamená, že príslušníci sovietskeho vojska podliehali v prípade trestného činu, prečinu alebo priestupku na území Československa československému právu, československým súdom a ostatným relevantným orgánom.

Na druhej strane však tá istá Zmluva *de facto* pripustila, že sa časti československého územia, okrem iného vojenské objekty slúžiace pre účely Sovietskej armády, stali cudzím zvrchovaným územím. A keďže v prípade okupovaných vojenských objektov „československá strana nemala takmer žiadne zvláštne nástroje pre kontrolu využívania objektov“ (s. 36), ako následok sa v praxi ukazovalo, že sovietski vojenski velitelia za priestory stálych posádok považovali v prípade incidentov celé posádkové mesto.

Podobné pomery boli typické aj vo vzťahu k československým policajným orgánom. V marci 1970 síce minister vnútra vydal smernicu pre postup Verejnej bezpečnosti v prípadoch súvisiacich s pobytom sovietskych vojsk, ale v skutočnosti československé úrady mali len malý vplyv na vyšetrenie udalostí. (s. 54) V tomto kontexte azda nikoho neprekvapuje, že v ďalších rokoch normalizácie československé súdy už ani nechceli prejednávať trestné činy sovietskych páchatel'ov a takmer automaticky ich posunuli do

sovietskej jurisdikcie. Z tejto situácie, kde stáli proti sebe jedna supervelmoc a jedna podriadená štátna entita, vyplývalo mnoho tragických udalostí: opití sovietski vojaci bez vodičského preukazu, mnohokrát vo vozidlách bez štátnej poznávacej značky, dezercie sovietskych vojakov, ale aj viacnásobné vraždy, znásilnenia atď.

Druhá, väčšia časť knihy predstavuje prehľad obetí na životoch z radov československých občanov, počet ktorých je, ako autori konštatujú už v *Úvode*: „*Celkový počet obetí na životoch zo strany obyvateľov Československa v súvislosti s pobytom sovietskych vojsk je 425.*“ (s. 7) Táto druhá časť knihy, toto chronologické spracovanie tragických udalostí z obdobia od 21. augusta 1968 až do 25. júna 1991, je mimoriadne smutným čítaním. Osobne si veľmi vážim, že autori jasne formulujú svoj historický postoj k pobytu sovietskej armády v Československu: „*Československý štát ako zástupca záujmov československých občanov obecne zlyhal.*“ (s. 31) Autori teda vôbec neskrývajú svoj nekompromisne odmietavý postoj voči sovietskej okupácii, pričom majú veľmi ľudský a empatický prístup ku civilným obetiam, čo robí túto knihu takou vzácnou. Je priam zarážajúce čítať o ohromnom množstve autonehód spôsobených vodičmi sovietskych vojsk. Príčin bolo síce viac, nielen alkohol, podstatné je to, že sovietske vozidlá sa mohli pohybovať hocikde a hocikedy na území štátu, lebo sovietske velenie odmietalo snahu československej strany o čo i len najminimálnejšiu kontrolu pohybu sovietskych vojsk.

Z pohľadu potreby postupnej syntetizácie historických udalostí je tu veľmi dôležitá odpoveď autorov, že pôsobenie sovietskych vojsk na území Československa slúžilo záujmom cudzieho štátu a cudzej moci. „*Pritom ale vojenské operácie možného vojenského konfliktu s našimi západnými susedmi, pripravovaného vojskami Varšavskej zmluvy, z nášho územia boli v rozpore so životným záujmom občanov tejto zeme, totiž holého fyzického prežitia, a boli nezmyselným a neospravedlniteľným hazardom.*“ (s. 138) Okrem vnútro- a zahraničnopolitických škôd, a okrem súkromných škôd spôsobených nešťastným jednotlivcom, sovietska armáda bola zodpovedná aj za ekologické škody (masívne znečistenie ciest, lesov, vodných tokov), za neprofesijnú manipuláciu s výbušninami atď. Pritom „*verejnosť dlhé roky vôbec nemala šancu dozvedieť sa o škodách spôsobených pobytom sovietskych vojsk v Československu.*“ (s. 9) Jedna z možných historických konklúzií môže byť, že Československá socialistická republika jednoducho nebola bezbrannou obeťou sovietskeho imperializmu, ale vedome slúžila cudzím záujmom a naschvál vystupovala proti svojim vlastným občanom.

Aké sú možnosti ďalšieho výskumu na danú tému? Napriek špičkovým výskumným aktivitám a historickým prácam autori konštatujú, že kompletný prehľad všetkých incidentov s účasťou príslušníkov sovietskej armády v tejto fáze výskumu nie je možné zosumarizovať. (s. 10) V súvislosti s odhalením slovenských prameňov autori tvrdia, že „*veľkú medzeru predstavujú archívne pramene v Slovenskej republike*“, kde „*prístup k spisom vojenských prokuratúr na Slovensku je omnoho komplikovanejší, lebo pre štúdium je treba vyžiadať si súhlas príslušných súčasných prokuratúr.*“ (s. 10) Černá kniha *sovětské okupace* z pera Prokopa Tomeka a Iva Pejčocha je jednou zo zásadne dôležitých prác, ktorá určite bude inšpirovať ďalší historický výskum na tému pobytu sovietskych vojsk v Československu po roku 1968.

Barnabás Vajda
Univerzita J. Selyeho, Komárno